

RUGĂCIUNEA BISERICII PENTRU CEL MURIBUND ȘI PROBLEMATIZAREA MORALĂ PRIVIND EUTANASIA

Miltiade VANȚOS

*Facultatea de Teologie Ortodoxă
Universitatea „Aristotel” din Tesalonic
mvantsos@past.auth.gr*

Abstract: Associating a prayer that belongs to the long-standing tradition of the Orthodox Church with a contemporary theme, such as euthanasia, may seem strange, as at the time the prayer was written, the ethical consideration of euthanasia was certainly unknown. However, the timelessness of illness, pain and death, the existential agony of human at the end of life and the unwavering commitment of the Church to the suffering and dying person allow, in our view, the exploration of the Church's prayer on deathbed in the context of the good and desirable death. It is noteworthy that, while in all liturgical texts the cure from illness is pleaded for, in this specific prayer the desire of death is expressed, in order to redeem human from the “unbearable suffering due to the bitter illness”. In this perspective, the content of the prayer is presented, which seems to have important elements in common with the modern demand for a positive response to euthanasia, namely the free will of the patient and the desire for a quick and painless death. Despite these, the prayer on deathbed does not favor the acceptance of euthanasia for two reasons. Firstly, the request for a painless death is addressed to God and its fulfillment is expected only from Him and not from the doctor or the relatives. And secondly,

this request is accompanied by a plea for the forgiveness of the sins of the moribund, expressing his faith and hope in eternal life, his trust in God and not despair and distress. The article is concluded with some remarks concerning the understanding of good death from the point of view of orthodox ethics.

Keywords: *prayer on deathbed, euthanasia, suffering, illness, painless, death, orthodox ethics.*

Introducere

Conexiunea unei rugăciuni din titlul unui articol, care rugăciune aparține tradiției liturgice îndelungate a Bisericii Ortodoxe, cu o temă contemporană și actuală, după cum este cea a eutanasiei, probabil că pare neconcludentă, mai ales că în timpul scrierii ei era, cu siguranță, necunoscută problematizarea care se pune în epoca noastră. Oare este posibil ca o rugăciune cu uz liturgic, [folosită încă]¹ din primul mileniu, să aducă răspunsuri la gestionarea unei boli dureroase și incurabile de la sfârșitul vieții? Dacă răspunsurile solicitate se referă la valorificarea aplicațiilor medicale moderne privind prelungirea vieții, atunci este evident faptul că studiul *Rugăciunii la ieșirea cu greu a sufletului*² este nefolositor. Însă, dacă răspunsurile căutate se referă la ceea ce termenul *eutanasi*e indică, adică moartea

¹ Pentru o mai bună înțelegere a textului și o ușurare a lecturării, am introdus între paranteze drepte anumite nuanțări, completări de sensuri etc., unele dintre ele fiind, de altfel, subînțelese din text (n. trad.).

² Sau *pentru cel muribund*. De precizat că în *Molitfelnicele românești* întâlnim *Slujba la ieșirea cu greu a sufletului*, care conține și două rugăciuni, prima numită *Rugăciune pentru sufletul cel osândit*, iar cea de a doua *Rugăciune pentru cel ce greu să luptă cu moartea* [vezi *Molitfelnic* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992⁵), 165-166]. Ultima rugăciune coincide cu cea folosită în *Molitfelnicele grecești* (n. trad.).

bună, și, în această conexiune, la întrebările dacă, când și cum este bine să intervină omul în survenirea firească a morții, atunci această rugăciune a Bisericii este, conform părerii mele personale, deosebit de utilă pentru cercetarea abordării teologice a problemei eutanasiei³.

De altfel, boala, durerea moartea și agonia existențială a omului în timpul sfârșitului vieții sale nu sunt fenomene contemporane, ci au un caracter diacronic. *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* nu mărturisește doar interesul neîntrerupt al Bisericii pentru omul pătimitor și muritor, ci reprezintă un text liturgic foarte prețios, care exprimă, într-un mod autentic, învățătura, tradiția și experiența Bisericii pentru sfârșitul vieții. Cu alte cuvinte, ea se referă exact la același context în care se pune, astăzi, problematizarea morală privind moartea bună și eutanasia. În cele ce urmează, așadar, se prezintă conținutul rugăciunii, cu accent pe acele elemente care pot fi valorificate în problematica actuală, apoi se explorează contribuția ei la abordarea teologică a eutanasiei, și tratarea se încheie cu formularea anumitor constatări.

2. Conținutul *Rugăciunii la ieșirea cu greu a sufletului*

Înainte de a prezenta conținutul *Rugăciunii la ieșirea cu greu a sufletului*, considerăm necesar să ne referim rezumativ la locul [acestei] *Rugăciuni* în tradiția liturgică ortodoxă.

³ De menționat că, în literatura românească de specialitate, această raportare a fost semnalată de către pr. prof. dr. Dumitru Vanca; vezi Dumitru Vanca, *Paradigme liturgice în sec. 17. Ioan Zoba din Vinț și evoluția „liturghiei” românești* (Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2016), 139-140; Dumitru Vanca, „Dealing with suffering and death. Liturgical practice in the Romanian Orthodox Office”, *European Journal of Science and Theology* 8/2 (2012), 110-111 (n. trad.).

Rugăciunea către Dumnezeu, în timpul sfârșitului vieții, reprezintă o tradiție creștină veche, prin care se exprimă agonia omului în acel moment critic, dar și credința lui în Dumnezeu. Prin rugăciune se urmează exemplul lui Hristos, Care se roagă atât în grădina Ghetsimani înainte de prinderea Sa, cât și pe Cruce. Hristos, ca om, este tulburat în fața morții care urma și Îl roagă pe Tatăl să evite această experiență dificilă, dar, în cele din urmă, cere să se facă voia Sa (Mt 26, 39-40; Mc 14, 35-36; Lc 22, 41-42; In 12, 27). Pe Cruce, un caracter de rugăciune îl au cuvintele lui Hristos, prin care îi iartă pe crucificatorii Lui (Luca 23, 34), cele prin care exprimă trăirea părăsirii de către Tatăl (Mt 27, 46-47; Mc 15, 34) și cele prin care Își dă duhul Său⁴ Tatălui (Lc 23, 46; In 19, 30). Un exemplu asemănător din *Sfânta Scriptură* îl reprezintă Sfântul Arhidiacon și Întâiul Mucenic Ștefan, care, în timpul lovirii cu pietre, I se roagă lui Dumnezeu să-i primească duhul său⁵ și să ierte păcatul omorârii sale (FA 7, 59-60). Pe baza acestor mărturii biblice, în Biserica primară au fost formulate rugăciuni improvizate, [rostite] în ultimele momente ale vieții pământești, care sunt consemnate în izvoare patristice și hagiologice⁶. Când, mai târziu, diferite rugăciuni au dobândit un caracter liturgic și au fost incluse în *Molitfelnice*, atunci *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* a fost cuprinsă în aceste cărți, cunoscând diferite variante și titluri diverse. Merită să fie consemnat faptul că, după secolul al XIII-lea, această *Rugăciune* se dezvoltă într-o *Slujbă*

⁴ Adică sufletul (n. trad.).

⁵ Altfel spus, sufletul său (n. trad.).

⁶ Δημητρίου Τζέρπου, *Η ώρα του θανάτου και η ακολουθία εις ψυχορραγούντα. Συμβολή στη μελέτη του βυζαντινού ευχολογίου* (Αθήνα, 2007), 34-45.

la ieșirea cu greu a sufletului, având, desigur, propriul său ciclu iconografic⁷.

Conținutul *Rugăciunii* poate să fie împărțit în patru unități tematice: a) considerarea morții ca expresie a iubirii dumnezeiești de oameni; b) rugămintea de a surveni moartea, pentru ca omul să fie izbăvit de durerea insuportabilă și boala amară; c) rugămintea de a fi iertate păcatele muribundului și de a se odihni în Împărăția Cerurilor împreună cu Dreptii; și, în fine, d) convingerea că Dumnezeu reprezintă odihna sufletelor și a trupurilor, precum și nădejdea creștinilor.

Rugăciunea se referă, inițial, la crearea omului de către Dumnezeu „din țărână”⁸, adică din pământ, care pământ este transformat „în înfățișare și frumusețe” și este împodobit „spre slăvirea și bunăcuviința slavei și împărăției” dumnezeiești⁹. Omul, deși este zidit și provine din pământ, se învrednicește să poarte chipul lui Dumnezeu și să aibă perspectiva asemănării cu El. În *Rugăciune* nu se explică, în cele ce urmează, învățătura despre crearea omului „după chipul” lui Dumnezeu, care învățatură, după Sfinții Părinți ai Bisericii, se referă la liberul arbitru și la stăpânirea asupra zidirii¹⁰, ci se dă emfază neascultării față de porunca lui

⁷ Τζέροπου, *Η ώρα...*, 47-108.

⁸ De precizat că traducerea *Rugăciunii la ieșirea cu greu a sufletului* din acest studiu diferă pe alocuri de traducerea consacrată în limba română (n. trad.).

⁹ Pentru textul *Rugăciunii la ieșirea cu greu a sufletului* vezi *Μικρόν Ευχολόγιον ή Αγιασματάριον*, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, (Αθήνα: έκδ. ΙΗ΄, 2009), 230-231.

¹⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur leagă starea „după chip” de administrarea zidirii, care administrare i-a fost încredințată omului, vezi Sfântul Ioan Gură de Aur, *Către Staghirie (Πρός Σταγειρίον)* 1, 2, PG 47, 427-428; Sfântul Ioan Gură de Aur, *La Statui (Εἰς Ἀνδριάντας)* 7, 2, PG 49, 93.

Dumnezeu, fapt care i-a condus pe Protopărinți la întunecarea stării „după chip” și la moarte. Fiindcă omul „a călcat porunca” dispoziției lui Dumnezeu, „împărtășind chipul și nepăzindu-l”, moartea a pătruns în lume. Așadar, responsabilitatea pentru venirea morții revine Protopărinților, care au primit o anumită poruncă și fuseseră avertizați că o consecință a încălcării ei este moartea. Cu toate acestea, deși moartea este atribuită uzului greșit al libertății omului și survine drept consecință a neascultării, ea este prezentată în *Rugăciune* ca măsură a dragostei și iubirii dumnezeiești de oameni. Dumnezeu, Iubitorul de oameni, după cum se zice în mod caracteristic, stabilește despărțirea sufletului de trup, „pentru ca răutatea să nu fie fără de moarte”. Prin această scurtă motivare, care este întâlnită în multe texte patristice¹¹, moartea este prezentată ca un fapt care împiedică eternizarea răutății și ține în frâu egoismul și trufia omului. În felul acesta, deși Dumnezeu l-a creat pe om ca pe unitate psiho-somatică¹², El îngăduie, prin moarte, despărțirea temporară a sufletului de trup, care se desface „în

Sfântul Ioan Damaschinul face legătura stării „după chip” cu libertatea omului de a-și făuri calea vieții sale, având posibilitatea să primească voia lui Dumnezeu și să fie condus la asemănarea cu El sau să respingă [voia Lui] și să se îndepărteze de El; vezi Sfântul Ioan Damaschinul, *Expunere exactă a credinței ortodoxe* (Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως) 2, 12, PG 94, 920.

¹¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Către Staghirie* (Πρὸς Σταγείριον) 1, 3, PG 47, 429; Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilie la Facere* (Εἰς Γένεσιν Ὁμιλία) 18, 3, PG 53, 151; Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al XXXVIII-lea la Teofanii* (Λόγος ΑΗ' εἰς τὰ Θεοφάνεια), 12, PG 36, 324 D; Sfântul Grigorie de Nyssa, *Cuvânt la Pulheria* (Εἰς Πουλχερίαν λόγος), PG 46, 877 A.

¹² Adică din suflet și trup, după cum se deduce și din respectiva *Rugăciune* (n. trad.).

cele din care a fost alcătuit” și ajunge în pământ, din care a și provenit la început. Totuși, această despărțire este temporară și spre folosul omului, de vreme ce Dumnezeu va reface unitatea lor la învierea cea de obște și judecata tuturor, în momentul Celei de-a Doua Veniri [a Domnului Iisus Hristos].

În continuare, urmează invocarea celor Trei Persoane ale Sfintei Treimi la cererea privind venirea morții și odihna bolnavului muribund. Respectivul fragment este următorul: „Pentru aceasta, ne rugăm Ție, Părintelui Celui fără de început și fără de moarte, și Fiului Tău Celui Unul-Născut, și Duhului Tău Celui deoființă și de viață făcător, ca să faci în odihnă dezlegarea sufletului de trupul robului Tău (cutare)”. Aceeași cerere se repetă și puțin mai jos, într-un mod și mai rugător, pe când, în mod paralel, este descrisă poziția cumplită în care a ajuns omul din cauza bolii și a durerii insuportabile: „Da, Stăpâne Doamne, Dumnezeule, auzi-mă pe mine păcătosul și nevrednicul robul Tău, în acest ceas, și dezleagă-l pe robul Tău (cutare) de această durere nesuferită, și de boala amară care-l ține pe el, și-l odihnește pe el, unde sunt duhurile¹³ dreptilor”. Prin urmare, observăm că, în acest stadiu de agonie a morții, Biserica nu se roagă pentru prelungirea vieții, ci, din contră, pentru venirea fără durere a morții. Dorința ca bolnavul să se elibereze de durere și să se odihnească prin moarte este însoțită de rugămintea ca să-i fie iertate păcatele, pe care le-a săvârșit din știința sau din neștiința lui, astfel încât, iertat fiind, să fie numărat, după moarte, cu dreptii Împărăției Cerurilor. Importanța care se dă iertării păcatelor înainte de venirea morții se observă din faptul că sunt chiar denumite anumite păcate grele, pentru a urma invocarea bunătății dumnezeiești

¹³ Altfel spus, sufletele (n. trad.).

spre iertarea lor. *Rugăciunea* se încheie cu o doxologie către Dumnezeu Cel Treimic și exprimarea convingerii că Dumnezeu reprezintă odihna sufletelor și a trupurilor.

3. Valorificarea *Rugăciunii la ieșirea cu greu a sufletului în abordarea teologică a eutanasiei*

Progresul impresionant al științei medicale din ultimele decenii a făcut posibilă, în multe cazuri, asistarea funcțiilor organismului uman și aplicarea unor intervenții, prin care este înlăturată moartea bolnavului și se prelungește viața lui. Însă, deoarece această prelungire, în multe cazuri, nu este însoțită de vindecarea bolii și de îmbunătățirea calității vieții, ci reprezintă, de fapt, prelungirea stadiului de agonie a morții, este adesea exprimată problematizarea privind abordarea adecvată a bolnavului din punct de vedere medical. În acest context, este promovată, în epoca noastră, cererea pentru eutanasiu, ca posibilitate a bolnavului de a hotărî el însuși, în mod liber, pentru timpul și modul morții sale, hotărâre pe care doctorul este dator să o respecte și să o înfăptuiască. Așadar, din moment ce motivul principal pentru care un bolnav își dorește sfârșitul vieții sale îl reprezintă faptul de a fi izbăvit de durere și de a muri cu demnitate, eutanasiu este promovată de către susținătorii ei ca dreptul la o moarte liberă, fără de durere și demnă¹⁴.

Rugăciunea Bisericii la ieșirea cu greu a sufletului pare să aibă importante elemente în comun cu cererea contemporană

¹⁴ În mod analitic pentru părerile susținătorilor eutanasiei, după cum și pentru cele contrare acesteia, vezi Μιλτιάδη Βάντσου, *Η ιερότητα της ζωής. Παρουσίαση και αξιολόγηση από άποψη Ορθόδοξης Ηθικής των θέσεων της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας για τη βιοηθική* (Θεσσαλονίκη, 2010), 189-211.

pentru o abordare pozitivă a eutanasiiei, și anume, voința liberă a bolnavului și dorința pentru o moarte scurtă și fără de durere. [Respectiva] *Rugăciune* presupune voința liberă, deoarece nu este citită la fiecare bolnav muribund, ci doar la acela care își exprimă dorința ca să fie izbăvit de durerea pe care o provoacă boala¹⁵. Este caracteristic faptul că prin această *Rugăciune* se cere moartea, în timp ce în alte texte liturgice se cere vindecarea de boală și refacerea sănătății zdruncinate. De altfel, în același *Molitfelnic* care conține *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* sunt întâlnite și multe *Rugăciuni* pentru vindecare de boală, în timp ce printre Sfintele Taine ale Bisericii este cuprinsă și cea a Maslului, care se săvârșește pentru vindecarea sufletului și a trupului.

De asemenea, merită să fie semnalat faptul că printre cererile de la ecteniile care sunt repetate în multe *Slujbe* ale Bisericii este inclusă și *cererea pentru păzirea de moarte năprasnică*, această moarte fiind enumerată cu multe alte mari nenorociri, după cum sunt epidemia, foametea, cutremurul, incendiul și războiul civil. Această cerere are următoarea formă: „Încă ne rugăm ca să fie păzit sfânt locașul acesta¹⁶, orașul (sau satul) acesta, (insula aceasta), și orice oraș și sat de boală, de foamete, de cutremur, de potop, de foc, de sabie, de năvălirea altor neamuri, de războiul dintre noi și de moarte năprasnică”.

¹⁵ Este vădit faptul că este foarte importantă abordarea pastorală din partea preotului. Mai multe despre dimensiunea pastorală a subiectului vezi Σεραφεΐμ Καλογεροπούλου, „Η ποιμαντική τῶν θνησκόντων καὶ ἡ ἀκολουθία εἰς ψυχορραγούντα”, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἔκδ.), *Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας. Πρακτικὰ Θ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου, Βόλος 5-7 Νοεμβρίου 2007, (Αθήνα, 2009), 543-577.*

¹⁶ Sau „biserica aceasta”, după cum este în textul grecesc (n. trad.).

Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului nu diferă, după a noastră părere personală, cât privește considerarea bolii și a vieții, de restul tradiției liturgice, ci, din contră, se încadrează armonios în aceasta. Credinciosul se roagă pentru vindecarea de boală și pentru menținerea sănătății, însă, când vine momentul morții, atunci, cu credință în Dumnezeu și așteptarea vieții veșnice, el își exprimă rugăminta pentru un sfârșit creștinesc și fără de durere. Prin urmare, moartea năprasnică¹⁷ este considerată indezirabilă, nu pur și simplu pentru că este, de regulă, prematură și aduce o mare mâhnire apropiaților celui decedat, ci mai ales fiindcă îl privează pe credincios de timpul în care să se pregătească duhovnicește, înainte de a surveni moartea. Această pregătire se realizează prin *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului*, deoarece nu se cere pur și simplu moartea fără de durere, ci și iertarea muribundului, astfel încât să primească de la Dumnezeu izbăvirea și mântuirea. Cererea aceasta dublă seamănă cunoscutei cereri de la *Dumnezeiasca Liturghie*, „sfârșiturile creștinești ale vieții noastre, fără durere, cu neînfruntare, în pace și răspuns bun la înfricoșătoarea judecată a lui Hristos să cerem”¹⁸, care, de asemenea, pledează în favoarea unei morți fără de durere și pașnice. Ca și în cazul *Rugăciunii* aflate sub cercetare, dorința pentru un sfârșit liniștit este însoțită de dorința ca să fie, în același timp, creștinesc, astfel încât credinciosul să aibă o bună apărare în fața lui Hristos.

¹⁷ În sensul de moarte prin surprindere, pe neașteptate, subit, adică se petrece fulgător și neplăcut, uneori chiar în condiții tragice (n. trad.).

¹⁸ Traducerea originalului grecesc diferă, pe alocuri, de formularea consacrată în limba română: „sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace și răspuns bun la înfricoșătoarea judecată a lui Hristos să cerem” (n. trad.).

Cu toate acestea, în ciuda acestor asemănări, la cererea de la *Dumnezeiasca Liturghie* nu se cere venirea sau grăbirea morții, ci se exprimă dorința pentru modul în care să vină.

Cea mai apropiată referință din punct de vedere al semnificației la cererea din *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* o reprezintă, conform părerii noastre, rugăciunea lui Iov, care ajunge într-o stare atât de tragică, încât el caută în moarte izbăvirea de încercările sale. După cum se istorisește în cartea cu același nume din *Vechiul Testament*, Iov, fără să cunoască motivul pentru încercările la care este supus, pierde brusc toată averea lui și devine dintr-un om bogat unul foarte sărac, îi pierde și pe cei zece copii ai săi, sănătatea lui este zdruncinată, suferă dureri foarte greu de trecut, este părăsit de către prietenii lui și devine un obiect de râs al oamenilor. Așadar, aflat în această situație, Iov se roagă și cere să moară, pentru a fi izbăvit de chinurile sale¹⁹. El spune în mod caracteristic: „izbăvește sufletul meu de suflarea mea și oasele mele de moarte; căci nu voi trăi în veac, ca să sufăr îngăduitor, îndepărtează-Te de mine, căci deșartă este viața mea” (Iov 7, 15-16; Iov 17, 1)²⁰. Prin urmare, cazul lui Iov și cererea din *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* reprezintă

¹⁹ După cum observă, în interpretarea lui, Părintele Ioil Iannacópulos, Iov își dorește să moară cu voia lui Dumnezeu și nu se sinucide, vezi Ιωήλ Γιαννακόπουλου, *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄ τόμ.* 23 (Θεσσαλονίκη, ⁴1986), 76; Joseph Tham, „Communicating with Sufferers: Lessons from the Book of Job”, *Christian Bioethics* 19/1 (2013), 90-91.

²⁰ Traducerea primelor două versete în varianta consacrată din limba română diferă de traducerea făcută de către mine mai sus și este: „Pentru aceea, sufletul meu ar vrea mai bine ștreangul, mai bine moartea decât aceste chinuri. Mă isprăvesc, nu voi trăi în veac; lasă-mă, căci zilele mele sunt o suflare” (n. trad.).

oare două situații care pot să fie puse în paralel cu cererea actuală pentru eutanasiere?

Deși, fără îndoială, există importante puncte comune, atât *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului*, cât și rugăciunea lui Iov nu doar că nu favorizează cererea pentru eutanasiere, ci întăresc argumentația în favoarea respingerii ei. Și acest lucru deoarece se distinge de [eutanasiere] în două puncte, care fac fundamental diferită considerarea morții dorite. Primul punct, cererea pentru moartea fără de durere se adresează către Dumnezeu și de la El se așteaptă satisfacerea ei, și nu de la medic sau de la rude. Și al doilea punct, cererea pentru o moarte fără durere este însoțită de cererea pentru iertarea păcatelor muribundului, exprimând credința și nădejdea lui în viața veșnică, iar nu disperarea și deznădejdea.

Aceste diferențe dintre moartea fără durere [amintită în] *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* și moartea fără durere care este proiectată în contextul eutanasiei reflectă în mod radical o semnificație diferită a bolii și a morții. În primul caz, credinciosul I se roagă lui Dumnezeu și cere de la El moartea fără durere. Nu hotărăște el însuși pentru sfârșitul vieții sale, ci se încrede în Dumnezeu și nădăjduiește în El. După cum subliniază Sfântul Vasile cel Mare în mod caracteristic, „morțile survin când se împlinesc limitele vieții, pe care judecata cea dreaptă a lui Dumnezeu le-a pus de la început pentru fiecare, după cum El prevede din timp interesul în legătură cu fiecare dintre noi”²¹. Cu alte cuvinte, credinciosul își pune nădejdea în pronia și mila dumnezeiască, deoarece el știe că Atotbunul și

²¹ Sfântul Vasile cel Mare, *Că Dumnezeu nu este cauza relelor* (“Ὅτι οὐκ ἐστὶν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός”), 3, PG 31, 333 B.

Atotcunoscătorul Dumnezeu stabilește sfârșitul vieții spre interesul său. [Credinciosul] nu subestimează durerea, din acest motiv, de altfel, el se și roagă pentru o moarte fără durere, ci suportă [durerea respectivă], așteptând izbăvirea de la Dumnezeu. Și el nu nădăjduiește pur și simplu în izbăvirea de durere, ci așteaptă iertarea păcatelor și veșnicia, adică viața după moarte²². De aceea și cererea din *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* nu se limitează doar la moartea fără durere, ci include mântuirea și odihna vieții veșnice. În mod contrar, cererea pentru eutanasia se bazează pe convingerea că viața [dusă] sub povara bolii și a durerii nu are sens, că nu mai există deja nădejde, că bolnavul și-a pierdut demnitatea sa [și], în consecință, ceea ce i-a rămas este o moarte fără durere, liberă și demnă²³.

4. Constatări

Pe baza celor de mai sus, putem să ajungem la următoarele constatări:

a) Biserica înțelege deplin agonia omului pentru sfârșitul vieții și își împărtășește dorința lui pentru o moarte

²² Μιλτιάδη Βάντσου, *Το επιστημονικά εφικτό και το ηθικά ορθό. Προσεγγίσεις Ορθόδοξης Βιοηθικής* (Θεσσαλονίκη, 2016), 165.

²³ Mai multe despre considerarea eutanasiilor din punctul de vedere al moralei ortodoxe vezi Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη (Αρχιεπ. Αθηνών και πάσης Ελλάδος), *Νεώτερες απόψεις περί της ευθανασίας* (Αθήνα, 1986); Γεωργίου Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ηθική*, τόμ. ΙΙ (Θεσσαλονίκη, 2003), 653-660; Απόστολου Νικολαΐδη, *Από τη Γένεση στη Γενετική. Εγχειρίδιο Βιοηθικής* (Αθήνα, 2006), 236-262; Miltiadis Vantsos, „Euthanasie als Sinnfrage von Leben und Tod“, *Orthodoxes Forum* 15 (2011), 173-179; Μιλτιάδη Βάντσου, „Η αφαίρεση της ζωής. Ο βιοηθικός προβληματισμός στα ζητήματα της έκτρωσης και της ευθανασίας“, *Πνευματική Διακονία* 4 (2011), 42-52.

pașnică. Desigur, includerea cererii specifice în *Dumnezeiasca Liturghie* mărturisește importanța care se dă sfârșitului vieții. Iar *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului*, prin care se cere de la Dumnezeu izbăvirea de boală odată cu venirea morții fără durere, confirmă considerarea pozitivă a dorinței pentru o moarte fără durere. Omul, din firea lui, nu dorește să aibă dureri, iar teologia ortodoxă nu ezită să caracterizeze durerea ca pe o „răutate firească”, de vreme ce este trăită de către om ca ceva neplăcut și rău. În mod paralel, însă, prin rugăciunea pentru ușurarea durerii sunt accentuate importanța și folosul ei în viața duhovnicească, din moment ce boala evidențiază slăbiciunea firii umane, ține în frâu aroganța și egoismul, ajutându-l pe om la atingerea smereniei și a pocăinței mântuitoare. Cu această semnificație, durerea, ca „răutate firească”, se opune răutății reale, care este păcatul. Astfel, în timp ce Biserica se roagă pentru izbăvirea durerii, vindecarea bolnavilor și moartea fără durere, ea cinstește, în mod paralel, și moartea cu durere a Sfinților Martiri, care au răbdat durerea, jertfindu-și viețile lor pentru credința lor în Hristos.

b) Faptul că prin *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* se cere moartea fără durere a bolnavului dezvăluie că prelungirea vieții nu trebuie să fie considerată scop în sine sau [să fie obținută] cu orice mijloc și preț. Epuizarea oricărui mijloc pentru o mai îndelungată posibilă prelungire a [vieții], deși este diametral opusă hotărârii de eutanasiere, are drept caracteristică în comun cu [eutanasierea] dorința omului ca el să stabilească sfârșitul vieții sale²⁴. De altfel, viața nu se sfârșește, după învățătura creștină, în cadrul prezentei vieți,

²⁴ Eberhardt Schockenhoff, *Ethik des Lebens. Ein theologischer Grundriß* (Mainz, ²1998), 332-333.

ci urmează cea veșnică. Din aceste motive, Biserica nu revendică valorificarea tuturor mijloacelor medicale pentru prelungirea vieții. După cum, în mod caracteristic, se subliniază în textul pe care l-a redactat Comisia de Bioetică a Bisericii Greciei privind eutanasia, „folosirea intervenției medicale este bine să se extindă până în punctul în care complicațiile și problemele suplimentare, pe care le creează, nu chinuiesc mai mult decât ameliorează. Durerea este îngăduită de către Dumnezeu; nu se cuvine să fie provocată, nici să fie intensificată de către medicină. Prolungirea vieții și alinarea durerii trebuie să coopereze cu voința lui Dumnezeu și nu să reprezinte scop în sine”²⁵.

c) *Rugăciunea la ieșirea cu greu a sufletului* evidențiază importanța ultimelor clipe ale vieții omului. Bolnavul poate să se roage, să ceară de la Dumnezeu iertarea păcatelor sale și izbăvirea. Mai mult, el poate să se spovedească, să primească Dumnezeiasca Împărtășanie, el poate să se împace cu oamenii cu care a întrerupt relațiile, să ierte și să fie iertat, să dăruiască și să primească iubire, să învețe prin cuvânt și exemplul său. Ultimul stadiu al vieții are, așadar, o mare importanță pentru viața duhovnicească, atât pentru cel muribund, cât și pentru cei apropiați ai lui, motiv pentru care se și cuvine să fie abordat [acest stadiu] într-un mod corespunzător.

*Traducere din limba greacă
și adnotări de Ion Marian Croitoru*

²⁵ „Βασικές θέσεις επί της ηθικής της Ευθανασίας”, Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, *Επίσημα Κείμενα Βιοηθικής* (Αθήνα, 2007, άρθρο 48), 45-46.